

DOI: 13.33310/2518-7813-2019-65-2-353-357
УДК [316.42:005.336.2-053.6]:001.8

Сергій ШАРОВ

кандидат педагогічних наук, доцент
доцент кафедри української і зарубіжної літератури
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького
м. Мелітополь, Україна
e-mail: sharov@mdpu.org.ua

АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПІДЛІТКІВ

Сучасні умови життєдіяльності людини зумовили необхідність розвитку у підростаючого покоління соціальної компетентності. У статті здійснюється аналіз досліджень зарубіжних науковців з США, Великобританії, Іспанії, Голландії та інших країн щодо оцінки та формування соціальної компетентності підлітків. Виявлено, що у сфері їх досліджень лежить взаємозв'язок між учнівським успіхом, академічними та соціальними навичками; інтелектом, соціальним інтелектом та соціальною компетентністю; академічною успішністю, соціальною компетентністю та поведінкою. З'ясовано, що ефективність формування соціальної компетентності залежить від позитивного настрою на результат, застосування активних методів навчання, продуктивних дискусій між однолітками, використання спільної групової роботи в класі.

Ключові слова: соціальна компетентність, емоційний інтелект, успішність, поведінка, успіх, підлітки.

Реалії становлення та розвитку нашої держави характеризуються входженням України в європейський освітній простір, демократизацією та гуманізацією суспільства, повсюдним використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Зазначені тенденції актуалізують підготовку активного та комунікабельного молодого покоління, здатного до конструктивної взаємодії в інформаційному суспільстві. Для комфортного перебування в соціумі та професійної життєдіяльності особистість повинна володіти розвинутою соціальною компетентністю, яка наразі стала важливою складовою процесу соціалізації молоді.

Дослідженням соціальної компетентності займалися багато відомих вітчизняних науковців, зокрема М. Докторович, І. Зарубінська, В. Шахрай. У роботах зарубіжних науковців досліджувалася соціальна компетентність дітей дошкільного (M. Guralnick, E. Waters, L. Sroufe, L. Lengua) та шкільного (N. Junntila, S. Bosacki, B. Liddle, G. Brigman) віку, студентів (A. Ryan, S. Shim, J. Larson), дорослих (R. Baron, G. Markman) тощо. Досить ґрунтовний аналіз наукових робіт до 2011 року щодо оцінки соціальних та емоційних навичок зробила група дослідників з Великобританії на чолі з N. Humphrey. Водночас, підвищення інтересу до соціальної компетентності призвело до збільшення кількості наукових праць за даною тематикою. Враховуючи значну кількість робіт з досліджень соціальної компетентності та їх тематичну різноманітність, виникає потреба в систематизації накопиченого матеріалу за останні роки.

Метою статті є аналіз наукових розробок зарубіжних науковців щодо соціальної компетентності підлітків.

Сьогодні вимоги до підготовки фахівців, здатних відповідально ставитися до виконання поставлених перед ними завдань та вільно почуватися в інформаційному суспільстві, вплинули на процес реформування вищої та середньої освіти з урахуванням компетентнісного підходу. Однією із ключових компетентностей сучасного фахівця є соціальна компетентність, яка дозволяє йому конструктивно взаємодіяти із соціальним середовищем та якісно виконувати свої професійні обов'язки. На необхідність розвитку соціальної компетентності у здобувачів освіти наголошується у Національній доктрині розвитку освіти, яка в умовах інтеграції національної освіти у світовий освітній простір на рівні поглиблення міжнародного співробітництва забезпечить толерантність та взаєморозуміння між державами, створення культурного різноманіття та примноження власних культурних надбань.

За визначенням В. Taborsky, соціальна компетентність – це здатність людини оптимізувати свої соціальні відносини залежно від наявної соціальної інформації. Зазначена категорія базується на поведінковій гнучкості в соціальній сфері. Водночас, адаптація до навколишнього середовища є універсальною характеристикою живих систем [11, 2]. Аналогічну думку має E. Warnes та інші дослідники, які вважають ефективне соціальне функціонування важливим фактором розвитку дитини. Їх дослідження довели, що діти з низьким рівнем соціальної компетентності мають певні проблеми у спілкуванні з учителем, однолітками, у них можуть виникати сімейні труднощі тощо [12, 173].

Слід зазначити, що теоретичні моделі соціальної компетентності почали розроблятися науковцями більше ніж 30 років тому. Так, модель ознаки визначає соціальну компетентність як індивідуальну властивість особистості. Модель соціальних навичок підкреслює поведінковий вимір, оскільки соціальна компетентність знаходиться в дії. Молекулярна модель наголошує на взаємодії між ситуацією та поведінкою, тобто компетентність залежить, принаймні частково, від ситуації, в якій відбувається поведінка [3, 331]. Всі зазначені моделі використовують чотири основних фактори, пов'язані з молодіжною конкуренцією: дитина, поведінка або ситуація та суддя. При цьому кожна модель звертає увагу на деякі фактори або їх комбінації, не використовуючи інші. Дослідники зазначають, що одночасне використання всіх чотирьох факторів в одній моделі соціальної компетентності (чотирьохфакторна модель) робить її доволі складною, але із відмінною структурою. Зазначена особливість дозволить на її основі формувати більш складні моделі [3, 342].

У 2002 році на замовлення Департаменту освіти та навичок (Великобританія) групою науковців був сформований комплексний звіт, який містив методичні рекомендації щодо формування емоційної та соціальної компетентностей. Змістове наповнення звіту відбувалося на основі огляду літератури, інтерв'ю з фахівцями, що працюють у цій галузі, а також вивчення досвіду роботи місцевих органів освіти. Звіт носив рекомендаційний та практичний характер для місцевих та національних органів освіти, висвітлював поточний контекст національної політики та проблемні питання, з якими зіткнулися місцеві органи освіти при формуванні у дітей емоційної та соціальної компетентності [13, 64]. Автори звіту, К. Веаге та Г. Грау, зазначили, що не всі комплексні програми з емоційної та соціальної компетентності, які на той час існували в Європі та США, виявилися ефективними. До основних рекомендацій з формування емоційних і соціальних навичок автори віднесли наступні:

- використання позитивного підходу [13, 69];
- здійснення продуктивних дискусій між учнями, які дозволять сформувати багато ключових компетенцій, зокрема наполегливість, розв'язання конфліктів, співчуття;
- використання активних методів навчання;
- використання спільної групової роботи в класі, причому повинно бути розуміння того, що кожний член команди вносить свій вклад у загальний процес [13, 70].

На аналогічні рекомендації вказує Г. Бригман, який вважає, що на учнівський успіх впливає роз-

виток академічних та соціальних навичок. Самі вони були покладені в основу освітнього проекту «Навички студентського успіху» (Student Success Skills), який був запроваджений Департаментом освіти США. У дослідженні приймали участь 220 учнів 5, 6, 8, 9 класів з 12 шкіл. Метою даного проекту було формування в учнів академічних, соціальних умінь, а також здатностей для самоврядування. Мета досягалася за рахунок використання засобів аудиторного та групового консультування, під час якого учням розповідали та показували ефективні стратегії формування потрібних навичок. Крім роботи з учнями, проводилися інші заходи, наприклад коучинг з колегами-вчителями або тренінги для консультантів [1, 281]. Проведені науковцями дослідження на основі аналізу динаміки математичних показників, результатів читання та поведінки, довели вплив академічних, соціальних навичок та здатностей до самоврядування на академічні досягнення та покращення поведінки у класі [1, 286].

Досить ґрунтовний аналіз наукових робіт, присвячених дослідженню соціальної компетентності у різновікових груп реципієнтів, зробила група науковців з Великобританії на чолі з N. Humphrey. Дослідження фінансувалося у межах гранту від Департаменту з питань дітей, шкіл та сімей (департамент утворився у 2007 році на основі реорганізації Департаменту освіти та навичок [2]) та проходило у декілька етапів. На першому етапі були проаналізовані назви, анотації та інші структурні елементи наукових статей за декількома критеріями: обмеженість дослідження, мова статті, дублювання результатів в інших публікаціях, відсутність аналізу соціальних навичок, які були зазначені у рефераті. На основі попередньої фільтрації за обраними критеріями з 542 статей було відібрано 137 заходів, що стосувалися досліджень соціальних та емоціональних умінь [5, 622]. Подальша обробка дослідниками статей з використання значної кількості критеріїв дозволила їм виявити 12 заходів з різними психометричними властивостями та характеристиками реалізації, на які є не менше чотирьох посилань у рецензованих наукових журналах та які використовуються науковою спільнотою у власних дослідженнях [5, 625].

Аналіз масиву наукових праць зарубіжних дослідників та їх тематики за останні роки дозволив зробити висновки, що соціальна компетентність досліджується у різних напрямках, а саме:

- загальні питання соціальної компетентності;
- соціальна компетентність дітей дошкільного віку;
- соціальна компетентність учнів початкової, середньої та старшої школи;

- соціальна компетентність студентів;
- соціальна компетентність дорослих в аспекті професійного зростання;
- соціальна компетентність з точки зору медицини, психології тощо.

Незважаючи на зростаючу значимість соціальної компетентності для забезпечення конструктивного та комфортного перебування особистості в соціумі, більшість досліджень із соціальної компетентності у зарубіжних дослідженнях, на нашу думку, зосереджена на дошкільному та шкільному віці. Водночас, спостерігається обмежена кількість досліджень, яка стосується студентства та дорослих.

У межах нашого дослідження цікавими є наукові праці, присвячені загальним питанням соціальної компетентності та доробки, що стосуються шкільного віку та юнацтва.

Якщо розглядати соціальну компетентність як характеристику особистості, то вона змінюється у відповідності до основних завдань, характерних для кожного віку. В свою чергу, кожний віковий період розвитку людини характеризується виникненням нових соціальних здібностей, заснованих на вже набутих вміннях та властивостях особистості. З переходом до більш дорослого стану здібності набувають більш складної форми, поведінка стає більш різноманітною та диференційованою у відповідності до конкретної ситуації.

Аналіз наукових праць зарубіжних вчених показав, що значна частина науковців пов'язує соціальну компетентність підлітків із успішністю в школі. З урахуванням цього, академічна успішність часто використовується в якості одного з критеріїв оцінки соціальної компетентності. Крім того, багато уваги з боку зарубіжних дослідників приділяється залежності соціальної компетентності від емоційного інтелекту.

S. Luthar, E. Zigler досліджували взаємодію між інтелектом та соціальною компетентністю на основі аналізу успішності та поведінки учнів. Усього в експерименті приймали участь 144 учнів дев'ятого класу, які навчалися у США, штат Connecticut. Аналіз результатів експерименту надав можливість дійти висновків, що учні з більш високим рівнем інтелекту виявляли більший рівень розвитку соціальної компетентності [6, 287]. Також на успішність та поведінку впливає соціальний статус реципієнта. Існували випадки, коли інтелектуальні учні з малозабезпечених сімей не могли максимально розвинути свій академічний потенціал із-за наявності різних буферних факторів [6, 298]. На думку авторів, розвинутий інтелект у дітей з девіантною поведінкою позитивно впливає на уникнення від серйозних неприємностей, але може бути недостатнім для збереження

високої соціальної поведінки. Крім того, свобода вибору, незалежність від родини та школи може призвести до зменшення академічних успіхів та розвитку інших талантів [6, 296].

Група науковців (P. Márquez, R. Martín, M. Brackett) з Іспанії досліджувала зв'язок між емоційним інтелектом, соціальною компетентністю та успішністю учнів старших класів. Раніше, засновники теорії емоційного інтелекту, P. Salovey та J. Mayer, розуміли під емоційним інтелектом вид соціального інтелекту, що передбачає здатність розуміти та управляти собою, маніпулювати реакціями інших, контролювати власні та чужі почуття, емоції, дії [10, 187]. В експерименті прийняло участь 77 учнів віком 14–17 років. Вони довели, що емоційний інтелект сприяє академічному та соціальному успіху. Найбільш надійні висновки були підтверджені між емоційним інтелектом, самовпевненістю та академічними оцінками [8, 121]. Крім того, результати експерименту довели, що учні з високим емоційним інтелектом мають більш просоціальну поведінку [8, 121].

Взаємозв'язок емоційного інтелекту, соціальної компетентності та психологічного самопочуття у підлітковому віці досліджувався в Голландії. S. Mavroveli з колегами, досліджуючи 282 учня віком приблизно 14 років, виявили, високий рівень емоційного інтелекту надає можливість учням керувати своїми емоціями та регулювати ними, зменшувати власний депресивний стан, отримувати більше преференцій від своїх однокласників, швидше розвивати лідерські якості [7, 263], більш впевнено та ефективно вирішувати повсякденні проблеми за рахунок розвитку відповідних фізичних, інтелектуальних та соціальних ресурсів [7, 271]. З іншого боку, для учнів з низьким рівнем емоційного інтелекту характерні випадки депресії та соматичних скарг [7, 272]. Аналогічно дослідженню P. Márquez [8, 121], результати експерименту S. Mavroveli підтвердили позитивну кореляцію між емоційним інтелектом та просоціальною поведінкою. Стосовно гендерних відмінностей дослідники виявили, що дівчата більше уваги приділяють соціально-емоційним аспектам лідерства, ніж хлопці [7, 272].

Важливим питанням, що має місце у розвитку соціальної компетентності підлітків, є ефективна взаємодія особистості в групі однолітків, яка передбачає спільну роботу над вирішенням проблем, координацію власних дій у відповідності до дій групи, спілкування з однокласниками, робота над вирішенням конфліктів [4, 1050]. На думку M. Englund, соціальна компетентність підлітків за своїми характеристиками є досить складною, що пояснюється утворенням у цьому віковому періоді різноаспектних стосунків між однолітками. До

проблемних та важливих питань, які вирішуються підлітками, вчені відносять формування та розвиток дружніх та інтимних стосунків, емоційну вразливість підлітків, координацію взаємодії як всередині невеликої групи однолітків, так і у межах великої соціальної мережі [4, 1049].

Якщо розглядати соціальну компетентність як здатність людини обробляти ситуації шляхом обміну інформацією з іншими, то для більш точної оцінки соціальної компетентності підлітків можна використовувати перехресні пари інформаторів, які складаються з вчителів, однолітків, самих дітей. Цей підхід виявився більш надійним, ніж використання інформації з одного джерела даних [9, 241]. У будь-якому випадку, інформато-

ри повинні бути знайомі з реципієнтами та часто з ними спілкуватися.

Отже, питанням соціальної компетентності у зарубіжних досліджень приділяється багато уваги протягом останніх десятиліть, зокрема у США, Великобританії, Іспанії, Голландії. Розвиток соціальної компетентності підлітків вчені пов'язують з позитивним впливом на поведінку, академічну успішність, особистісний успіх. Для оцінки соціальної компетентності доречно аналізувати інформацію з різних джерел, використовуючи перехресні пари інформаторів. На процес формування соціальної компетентності впливає рівень емоційного інтелекту, колективна робота та спілкування з однолітками.

Список використаних джерел

1. Brigman G., Webb L., Campbell C. Building skills for school success: Improving the academic and social competence of students. *Professional School Counseling*. 2007. Т.10. №3. Р. 279–288.
2. Department for Education and Skills. URL: <https://www.gov.uk/government/organisations/departments-for-education-and-skills> (дата звернення 05.05.2019).
3. Dirks M. A., Treat T. A., Weersing V. R. Integrating theoretical, measurement, and intervention models of youth social competence. *Clinical psychology review*. 2007. Т.27. №3. Р. 327–347.
4. Englund M., Levy A., Hyson D., Sroufe L. Adolescent social competence: Effectiveness in a group setting. *Child development*. 2000. Т.71. №4. Р. 1049–1060.
5. Humphrey N. et al. Measures of social and emotional skills for children and young people: A systematic review. *Educational and Psychological Measurement*. 2011. Т.71. №4. Р. 617–637.
6. Luthar S. S., Zigler E. Intelligence and social competence among high-risk adolescents. *Development and Psychopathology*. 1992. Т.4. №2. Р. 287–299.
7. Mavroveli S. et al. Trait emotional intelligence, psychological well-being and peer-rated social competence in adolescence. *British journal of developmental psychology*. 2007. Т.25. №2. Р. 263–275.
8. Márquez P. G. O., Martín R. P., Brackett M. A. Relating emotional intelligence to social competence and academic achievement in high school students. *Psicothema*. 2006. Vol. 18. Р. 118–123.
9. Renk K., Phares V. Cross-informant ratings of social competence in children and adolescents. *Clinical Psychology Review*. 2004. Т.24. №2. Р. 239–254.
10. Salovey P., Mayer J. D. Emotional intelligence. *Imagination, cognition and personality*. 1990. Т.9. №3. Р. 185–211.
11. Taborsky B., Oliveira R. F. Social competence: an evolutionary approach. *Trends in ecology & evolution*. 2012. Т.27. № 12. Р. 679–688.
12. Warnes E. D. et al. A contextual approach to the assessment of social skills: Identifying meaningful behaviors for social competence. *Psychology in the Schools*. 2005. Т.42. №2. Р. 173–187.
13. Weare K., Gray G. What works in developing children's emotional and social competence and wellbeing? *Research Report No. 456*. London: Department for Education and Skills, 2003. 114 p.

References

1. Brigman G., Webb L. & Campbell C. (2007). Building skills for school success: Improving the academic and social competence of students. *Professional School Counseling*, 3(10), pp. 279–288. DOI: 10.5330/prsc.10.3.v850256191627227.
2. Department for Education and Skills. Retrieved from: <https://www.gov.uk/government/organisations/departments-for-education-and-skills>.
3. Dirks M. A., Treat T. A. & Weersing V. R. (2007). Integrating theoretical, measurement, and intervention models of youth social competence. *Clinical psychology review*, 3(27). pp. 327–347.
4. Englund M. M. et al. (2000). Adolescent social competence: Effectiveness in a group setting. *Child development*, 4(71), pp. 1049–1060.
5. Humphrey N. et al. (2011). Measures of social and emotional skills for children and young people: A systematic review. *Educational and Psychological Measurement*, 4(71), pp. 617–637. DOI: 10.1177/0013164410382896.
6. Luthar S. S. & Zigler E. (1992). Intelligence and social competence among high-risk adolescents. *Development and Psychopathology*, 2(4). pp. 287–299. doi:10.1017/S0954579400000158.
7. Mavroveli S. et al. (2007). Trait emotional intelligence, psychological well-being and peer-rated social competence in adolescence. *British journal of developmental psychology*, 2(25). pp. 263–275. DOI:10.1348/026151006X118577.
8. Márquez P. G. O., Martín R. P. & Brackett M. A. (2006). Relating emotional intelligence to social competence and academic achievement in high school students. *Psicothema*, 18. pp. 118–123.
9. Renk K. & Phares V. (2004). Cross-informant ratings of social competence in children and adolescents. *Clinical Psychology Review*. 2(24), pp. 239–254.
10. Salovey P. & Mayer J. D. (1990). Emotional intelligence. *Imagination, cognition and personality*, 3(9), pp. 185–211.

11. Taborsky B. & Oliveira R. F. (2012). Social competence: an evolutionary approach. *Trends in ecology & evolution*, 12(27), pp. 679–688.
12. Warnes E. D. et al. (2005). A contextual approach to the assessment of social skills: Identifying meaningful behaviors for social competence. *Psychology in the Schools*, 2(42), pp. 173–187. DOI: 10.1002/pits.20052.
13. Weare K. & Gray G. (2003). What works in developing children's emotional and social competence and wellbeing? Research Report No. 456. London: Department for Education and Skills, 114 p.

Сергей Шаров. Анализ зарубежных исследований социальной компетентности подростков

Современные условия жизнедеятельности человека обусловили необходимость развития у подрастающего поколения социальной компетентности. В статье проводится анализ исследований зарубежных ученых из США, Великобритании, Испании, Голландии и других стран по оценке и формированию социальной компетентности подростков. Выявлено, что в сфере их исследований лежит взаимосвязь между учебным успехом, академическими и социальными навыками; интеллектом, социальным интеллектом и социальной компетентностью; социальной компетентностью, академической успеваемостью и поведением. Обнаружено, что эффективность формирования социальной компетентности зависит от позитивного настроения на результат, применения активных методов обучения, конструктивных дискуссий между сверстниками, использования совместной групповой работы в классе.

Ключевые слова: социальная компетентность, эмоциональный интеллект, успеваемость, поведение, успех, подростки.

Sergiy Sharov. Analysis of foreign studies of social competence of teenagers

Modern conditions of life and the interaction of the individual with the environment necessitated the development of social competence in the younger generation. It is emphasized that social competence is considered an important component of the process of socialization of young people, allows a person to adapt to various external and internal situations. It is noted that the first theories of social competence were introduced three decades ago, which, under modern conditions, underwent a certain transformation.

The article analyzes the research of foreign scientists from the USA, UK, Spain, Holland on the assessment and formation of social competence in adolescents. It was revealed that a similar comprehensive analysis was carried out in 2011 by a group of scientists led by N. Humphrey.

It was revealed that research of foreign scientists was carried out in the following areas: general issues of social competence; social competence of children of preschool and school age, social competence of students and adults in the aspect of professional growth; social competence in terms of medicine, psychology.

The analysis of scientific works showed that in the field of research of foreign scientists lies the relationship between: student success, academic and social skills; intelligence, social intelligence and social competence; social competence, academic performance and behavior. It has been found that academic performance is often used as one of the criteria for assessing social competence.

Foreign researchers associate the development of social competence with a positive influence on behavior, academic performance, personal success. The effectiveness of the formation of social competence depends on a positive attitude to the result, the use of active learning methods, productive discussions between peers, the use of joint group work in the classroom.

Keywords: social competence, emotional intelligence, success, behavior, success, teenagers.